

УДК 342.723

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.4>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПРАВОВЕ ТА ІДЕОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ У РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВИКРИВАЧІВ ІНФОРМАЦІЇ

Радовецька Л.В.,*кандидат юридичних наук**доцент кафедри теорії та історії держави і права**Навчально-наукового гуманітарного інституту**Національної академії Служби безпеки України*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9013-8246>**Тугарова О.К.,***кандидат юридичних наук, доцент**доцент кафедри організації інформації з обмеженим доступом**Навчально-наукового інституту**інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій**Національної академії Служби безпеки України*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1346-8342>

Радовецька Л.В., Тугарова О.К. Відповідальність як правове та ідеологічне підґрунтя у розвитку інституту викривачів інформації.

В контексті розвитку новітнього суспільства питання національної безпеки з одного боку набули неабияких масштабів гостроти свого розвитку, а з іншого боку стали поштовхом до переосмислення складених підходів, започаткування та розвитку різних процесів, спричинили створення різноманітних інституцій, зокрема й системи антикорупційних органів, зокрема й вироблення продуманих ефективних механізмів їх функціонування. У статті порушується актуальна проблема в сучасній науці і практиці, пов'язана з розумінням та належним сприйняттям інституту викривачів інформації – джерелу та інструменту отримання гострої актуальної суспільно-значущої інформації. Ще вчорашня законодавча новела, яка на законодавчому рівні врегулювала питання отримання «інсайдерської» інформації про неправомірні діяння окремих осіб в контексті питань протидії корупції, однак на сьогодні це вже реально діючий механізм, який, зокрема, дозволяє в умовах правового режиму військового стану протидіяти різноманітним загрозам, адже саме на протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам спрямовані на сьогодні всі сили і ресурси української держави. Автори в контексті підходів до розуміння соціальної відповідальності та соціальної природи викривачів інформації роблять спробу розкрити потенціал цього поняття та ті можливості, які відкриваються у зв'язку з його подальшим науковим осмисленням. У зв'язку з цим виділяються аспекти питань як правового, так ідеологічного спрямування та деталізуються й аналізуються насамперед правові питання. Наголошується на розмежуванні викри-

вачів інформації з іншими суміжними поняттями. Підкреслюється міждисциплінарна природа цього інституту. У постановчому плані пропонується доцільність виокремлення права на викриття інформації в контексті формування новітніх інформаційних прав. Пропонуються варіанти вирішення правових проблем, як і перспективи їх розвитку.

Ключові слова: право на викриття, правосвідомість, соціальна відповідальність, новітні інформаційні права, суспільно-значуща інформація.

Radovetska L.V., Tugarova O.K. Responsibility as a legal and ideological basis in the whistleblowers' institute development.

In the context of the development of modern society, on the one hand, issues of national security have acquired a considerable scale of acuteness in their development, and on the other hand, they have become an impetus for rethinking complex approaches, initiation and development of various processes, caused the creation of various institutions, in particular, the system of anti-corruption bodies, in particular, the development of well-thought-out effective mechanisms of their functioning. The article raises an actual problem in modern science and practice related to the understanding and proper perception of the institution of whistleblowers - a source and tool for obtaining acute, relevant, socially significant information. Just yesterday's legislative amendment, which at the legislative level regulated the issue of obtaining «insider» information about the illegal actions of individuals in the context of anti-corruption issues, but today it is already a really effective mechanism, which, in particular, allows under the conditions of the legal regime of martial law to counteract various threats, because today all the forces and resources of the Ukrainian state are

aimed at countering internal and external threats. In the context of approaches to understanding social responsibility and the social nature of whistleblowers, the authors attempt to reveal the potential of this concept and the opportunities that open up in connection with its further scientific understanding. In this regard, aspects of both legal and ideological issues are highlighted, and legal issues are first of all detailed and analyzed. The interdisciplinary nature of the whistleblowers institute is emphasized. The legislative plan proposes the expediency of distinguishing the right to information disclosure in the context of the modern information rights' formation. The distinction between whistleblowers and other related concepts is emphasized. Options for solving legal problems are offered, as well as prospects for their development.

Key words: the right to disclosure, legal awareness, social responsibility, modern information rights, socially significant information.

Постановка проблеми. Викриття інформації фізичною особою на користь суспільства є важливим соціальним і правовим інститутом будь-якої цивілізованої держави. У законодавстві більшості держав чітко визначено поняття викривача, окреслено його юридичні права і обов'язки, процедурні аспекти захисту. Утім, в Україні цей інститут лише перебуває у стані свого становлення, через що окремі питання захисту інформаторів вимагають нових ґрунтовних наукових розробок, які б відображали сучасні правові концепції та міжнародно-правові стандарти із прав і свобод людини і громадянина.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» запровадив важливий принцип свободи інформації – захист особи, яка розкриває відомості, що становить суспільно необхідний інтерес. Такі особи в міжнародному праві отримали назву викривачів інформації (whistleblowing – дослівно: той, хто дує у свисток), а спеціальні механізми їх захисту вже не один рік успішно працюють у більшій кількості розвинених країн світу. Викривачам інформації гарантовано анонімність при повідомленні про правопорушення, забезпечено захист від репресій на робочому місці, закріплено право повідомляти таку інформацію у медіа, відповідні державні органи, комісії тощо.

У багатьох країнах світу діяльність викривачів інформації пов'язується зі сферою корупційних діянь. Утім сфера діяльності викривача інформації не обмежується лише корупцією. Вона може охоплювати як публічні, так і приватні інтереси. У зв'язку з цим, законопроекти про діяльність викривачів інформації, які вже зареєстровані у Верховній Раді України розширюють сферу діяльності викривачів: захист поширюється не лише на посадових і службових осіб органів державної влади, але й стосується будь-яких осіб, які

розкривають інформацію, що стала їм відома у зв'язку з їхньою трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням служби чи навчання. У свою чергу, розкриття інформації не обмежується лише такими суспільно небезпечними діяннями, як корупція чи кримінальний злочин, а стосується будь-яких відомостей про шкоду або загрозу суспільним інтересам: про аварії, катастрофи, природні явища та інші надзвичайні події, небезпечні для життя і здоров'я людини, неналежну якість харчових продуктів і предметів побуту тощо.

В невеличкому американському містечку Спукен (округ Вашингтон) на дверях, що відкривають вхід в місцеву школу міститься надпис: «to be responsible» (бути відповідальним). Цей надпис, а фактично слоган, розміщений на вході в цитаделі знань, – домівки виховання майбутніх громадян США, об'єктивно дуже показовий. З самого дитинства маленьким американцям прищеплюють почуття відповідальності. Ця категорія проявляється, зокрема, в контексті їх громадянського обов'язку – морально-етичної цінності високосвідомих громадян, яку виховують та формують на рівні ідеї. Саме відповідальність як категорія, що має значне морально-етичне, правове, ідеологічне та духовне наповнення повинна, як видається, стати основою для подальшого належного розвитку інституту викривачів в Україні. У цьому аспекті теоретичним ідеологічним та методологічним фундаментом, як видається, може стати концепція соціальної відповідальності.

Стан опрацювання цієї проблеми. Окремі аспекти відповідальності при дослідженні питань викривачів інформації отримали своє наукове осмислення під різними інтерпретаціями в зарубіжних наукових публікаціях. Зокрема, це «Викривач як уособлення морально-управлінського парадоксу» Патріс Кайлеба та Сандри Чарейри Петі, Віма Вандекеркхоува «Повідомлення про порушення та організаційна соціальна відповідальність», Шані, Робертсона, – авторів статті «Вплив контекстуальних та помилкових атрибутів на наміри працівників організації повідомити про шахрайство» та деяких інших. Окремо слід згадати дослідження-звіт авторського колективу Надера, Петкаса та Блекуелла «Повідомлення викривача: звіт на конференції щодо професійної відповідальності». У вітчизняній правовій науці дослідження питань викривачів інформації не мають давніх традицій. На сьогодні поняття викривачів інформації та пов'язаних з ними понять, процедур та процесів досліджувалися переважно в межах галузевих наук, зокрема науки кримінального та адміністративного права та пов'язуються з такими прізвищами як-от: В. Бенедик, З. Загиней, О. Косиця, В. Карелін, С. Куценко, В. Крижна, І. Наконечна, О. Нестеренко, О. Мірошниченко, та деякими іншими вченими.

Метою статті є висвітлення підходів потенціалу поняття соціальної відповідальності для перспектив більш гармонійного наповнення інституту викривачів інформації та перспектив його розвитку у вітчизняній науці і практиці.

Виклад основного матеріалу. Цілком слушно ставить в своїй статті питання про відповідальність відомий вітчизняний вчений-правник В.М. Сущенко, зокрема що це за категорія, юридична чи морально-етична, якісна характеристика психологічного стану особистості чи один з сотень звичайних термінів, якими повсякденно користується будь-яка людина? Ці та інші питання постають перед будь-яким дослідником, що цікавиться проблемою існування та функціонування «відповідальності» – людини, суспільства, держави [1, с. 4].

Доцільним видається приєднатися до авторського визначення поняття відповідальності як здатності будь-якої особи (фізичної чи юридичної) звітувати, тобто відповідати (давати відповідь) перед собою та оточуючим середовищем: людиною, суспільством, державою, природою, за результати своєї діяльності та на підставі такої звітності отримувати позитивні чи негативні санкції (покарання або заохочення) [2, с. 172]. Такий підхід до поняття відповідальності як здатності особи звітувати перед собою і оточуючими найбільш повно і гармонійно відтворює сутність цього поняття та дає можливість більш повно широко розкрити й розуміння викривачів, сформувавши, таким чином, методологічне підґрунтя.

Знамените висловлювання Едварда Моргана Форстера: «Якби мені довелося вибирати між зрадою своєї країни і зрадою свого друга, я сподіваюся, у мене вистачило б сміливості зрадити свою країну». Порівнюючи з повідомленнями про порушення, це схоже на вибір між зрадою своєї компанії та своєї людяності [3]. Таке порівняння схоже на дилему морально-етичного змісту, коли постає вибір між зрадою свого місця роботи (за яким стабільність, комфортні умови життя, інші привілеї тощо) чи зради своєї країни – її інтереси, оскільки зловживання владою, як приклад політичної корупції – це одна з найбільш гострих українських внутрішніх проблем, є загрозою безпечного існування України, ставить на межу існування України як держави.

Серед фахівців-професіоналів своєї справи в усьому світі вважається, що особа зобов'язана зберігати таємницю в межах своєї сфери праці. Обговорюючи питання викриття інформації та лояльності працівників, як правило, припускають, що поняття лояльності не має відношення до цього питання, або, що частіше за все, таке повідомлення передбачає моральний вибір, який відповідає лояльності, яку працівник зобов'язаний роботодавцю проти відповідальності працівника

за служіння суспільним інтересам. Таким чином, працівник має *prima facie* обов'язки лояльності та конфіденційності щодо своїх роботодавців, і, таким чином, повідомлення про порушення не може бути виправданим, за винятком вищої цінності, якою є суспільне благо) [4].

Те, що інформування може бути виправданим, однак, не означає того, що існує автоматично моральний чи юридичний обов'язок діяти. Моральний імператив діяти з метою запобігання шкоди – це предмет не однієї серйозної наукової дискусії. Крім того, викривачі інформації часто піддаються репресіям з боку своїх роботодавців, а публічне розкриття інформації викликає резонанс, який може змусити страждати викривачів.

Так, помста проявляється в таких формах: 1) невизнання дійсним (заперечення), при якому менеджери прагнуть нейтралізувати викривачів та їх інформацію шляхом залякування; 2) ізоляція, при якій у викривача доступ до інформації та ресурсів відбирається; 3) наклеп, завдяки якому репутація, кваліфікація та навіть осудність викривачів ставляться під сумнів; і 4) видворення коли роботодавець нарешті змушує викривача піти через механізми звільнення або примусової відставки [5]. Такі потенційні негативні наслідки відносно викривачів обґрунтовано викликають розуміння у потребах розробки розумних гарантій їх захисту: ідеологічних, фінансових, правових та організаційних.

Правова складова викривачів інформації пов'язана із (соціальною) відповідальністю та її різновидом – юридичною відповідальністю, категорією дещо заідеологізованою, не позбавленою радянських пережитків. Розуміння «відповідальності» у науковій літературі переважно звужується до свого негативного розуміння як міри або заходу (ступеня) покарання особи за скоєне нею певне правопорушення, яке має негативні наслідки для особи або суспільства чи держави. І тільки в деяких літературних джерелах з проблем загальної теорії держави і права та філософії права йдеться про позитивне значення «відповідальності» як міри або ступеня позитивних наслідків діяльності особи [1, с. 5]. Таке негативне сприйняття і розуміння юридичної відповідальності як покарання за неправомірні діяння домінуюче у науковій доктрині, є пануючим і в нормативно-правовому регулюванні, відповідно в правосвідомості і культурі українців.

Зазначена невизначеність у правовому регулюванні негативно впливає на мотивацію, посилює особистісні дилеми викривачів: інформувати (викривати) чи ні, оскільки, як влучно зауважив Девід Скіл «реальність людської взаємодії полягає в тому, що ми часто підозрюємо, що, викриваючи інформацію, ми будемо покарані. Це починається на дитячому майданчику, коли ти дитина, і це не зникає потім».

Концепція соціальної відповідальності дозволяє також розвинути і підкреслити міждисциплінарну природу права на викриття інформації – симбіозі юридичних прав і моральних обов'язків інформаційних прав – прав нового покоління, – новітніх інформаційних прав. Слід зауважити, що право на викриття інформації як право особи повідомляти інформацію про шкоду або загрозу суспільним інтересам, на сьогодні не має чіткого законодавчого закріплення. Частково питання захисту викривачів розкривається у ст. 11 Закону України «Про доступ до публічної інформації», але цих положень замало для повноцінного регулювання. [6, с. 64]. Проблема українського суспільства, як і загалом країн пост-радянського табору у наявності травматичної національної пам'яті і світоглядної спадщини радянського минулого, в часи, коли величезна кількість невинних людей була піддана репресіям за безпосередньої участі тих, хто писав «анонімки» (анонімні скарги – це фактично форма доносу, у якій у письмовому вигляді викладалися звинувачення у вчиненні ймовірних діянь конкретними особами). Це були особи з переважно недобросовісною мотивацією, і саме ці особи, їх дії в ті часи негативно вплинули на явище та природу отримання повідомлень про порушення, а також тих, хто здійснює такі повідомлення. «Закритість» та непрозорість, відсутність будь-яких механізмів та інструментів отримання достовірної або ж альтернативної інформації, як і можливість їх перевірок негативно вплинули на розуміння, сприйняття, роль та місце інформаторів/викривачів у сучасному українському соціумі. Оскільки в нашому соціумі інститут викривача сприймається викривлено, його заклеювано, відповідно архетип складено внаслідок того, що впродовж тривалого часу його зображали в образі зрадника, а не слуги загальному благу та владі закону. Змінити сучасний стан речей складно, однак можливо і запорукою цього має стати формування і реалізація виваженої державної політики з цих питань.

Окремим аспектом окресленої проблеми яка потребує свого осмислення в науці та подальшому правовому врегулюванні це питання щодо того, що в чинному законодавстві на сьогодні відсутній процесуальний аспект набуття статусу викривача. Зокрема не визначено, з якого моменту викривач набуває свого статусу. З моменту повідомлення? Також виникає інше пов'язане з цим питання щодо документу, яким має бути закріплено повідомлення викривача інформації, як і те, як він буде називатися «заявник» чи «викривач»? Якщо заявник або свідок – це вже суб'єкт кримінального процесу, який набуває прав, що мають зовсім іншу, процесуальну природу. Питання юридичної відповідальності таких осіб вже врегульовані матеріальним правом. На думку авторів статті перспективним є розкриття природи викривача насамперед як соціального індивіда та

пов'язаною з цим відповідальністю. Природа такої відповідальності інша, що потребує свого подальшого наукового осмислення та подальшого врегулювання.

Одним із практичних логічних кроків у зв'язку з цим є формування фундаменту – конституційних основ держави, у зв'язку з чим політичному керівництву доречним є взяти на себе відповідальність і виступити з ініціативою переглянути морально-ідеологічні засади Основного закону. Аргументацією доцільності таких змін мають стати спільність національних інтересів – держави і суспільства, ідея належності держави громадянам, тієї, що перебуває на службі інтересів українського суспільства. Практичним зрізом цього можуть стати відповідні внесення змін до Конституції України в частині деталізації права на свободу вираження поглядів, гарантій права на доступ до інформації тощо. Потреба перегляді конституційних положень з приводу викривачів інформації на конституційному рівні в Україні є об'єктивно назріла, оскільки саме Конституція визначає та спрямовує розвиток національно-правової ідеології. Такі зміни дадуть імпульс до трансформації суспільної свідомості українців, забезпечивши їх право на стабільний розвиток та дадуть поштовх у розвитку галузевого законодавства.

У контексті формування національної ідеології, зокрема правильного сприйняття викривачів, формування їх позитивного іміджу та образу «санітарів лісу» особливе місце відводиться медіа. Викривачі інформації, їх приклади повинні бути використані як приклади для подальшої адвокації, формуванням у зв'язку з цим правильних меседжів медіа. Для потреб формування позитивного іміджу викривачів інформації – образу національних героїв, що є питанням національних інтересів та безпеки України, повинно стати спільною метою держави і суспільства та консолідацією їх зусиль.

Правові та інституційні проблеми викривачів інформації не менш важливі і нагальні, ніж політико-ідеологічного спрямування, однак масштабні, безпосередньо пов'язані з ними, що потребує низки виважених та послідовних рішень, спрямованих на підвищення поваги та довіри громадян, може передбачати, зокрема, формування елементів правової політики з цих питань.

Потенційні зміни до Конституції потребуватимуть подальшого розвитку й удосконалення галузево-рамочного законодавства. Наразі у вітчизняному законодавстві немає єдиного нормативно-правового акту, який би регулював питання викривачів інформації, встановлював гарантії процедури захисту викривачів інформації. Крім того, окремі норми Закону України «Про запобігання корупції» розглядають викривачів виключно як джерело повідомлення про корупційний делікт. Між тим, сфера діяльності викривача є набагато

більшою, і вбачається, що її не слід обмежувати виключно корупційними правопорушеннями.

Стаття 11 Закону України «Про доступ до публічної інформації», яка вперше на рівні національного законодавства заклала підвалини для розуміння поняття викривача інформації, містить окреме положення щодо недопущення притягнення до юридичної відповідальності осіб, які всупереч своїм посадовим та службовим обов'язкам розголосили інформацію про правопорушення або відомості, що стосуються серйозної загрози здоров'ю, безпеці громадян чи довкіллю. При цьому, окреслюючи межі правомірності дій викривачів інформації, законодавець, насамперед, зосереджує увагу на трьох основних підставах: 1) добрі наміри; 2) обґрунтоване переконання у достовірності інформації; 3) докази правопорушення [7, с. 161].

Аналіз змісту зазначених підстав вказує на існування кількох проблем правового характеру, пов'язаних із захистом викривачів інформації. Перша проблема пов'язана з тлумаченням таких обставин, як добрі наміри і обґрунтоване переконання у достовірності інформації. Вбачається, що зазначені обставини є суто оціночними категоріями і не позбавлені елементу суб'єктивізму.

Друга проблема пов'язана з використанням терміну «доказу правопорушення» як підстави звільнення викривача від юридичної відповідальності. Оскільки поняття «доказ» є суто процесуальною категорією і потребує чіткого уявлення щодо його змісту і форми, особі, яка не має відповідної фахової підготовки в галузі права, доволі складно оцінити зібрані нею матеріали на предмет потенційного доказу. За такої невизначеності може постати питання щодо правомірності дій викривача інформації, а межа між суспільно корисними і протиправними діями інформатора перестане існувати.

Третьою проблемою правового характеру також слід визнати одночасне вживання в нормативних актах двох різнозначних термінів – виключення та звільнення викривача інформації від юридичної відповідальності. Підготовлений проект Закону України «Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам», закріплюючи права та гарантії захисту викривачів, містить статтю 11 – «Звільнення викривача від юридичної відповідальності». Водночас, положення частини першої даної статті формулюють наступне правило: «Викривач, який перебуває під попереднім захистом, не притягується до юридичної відповідальності, незважаючи на порушення своїх службових, трудових чи інших подібних обов'язків або зобов'язань, за розкриття, а також за підтверджену реальними діями спробу розкрити інформацію про шкоду або загрозу суспільним інтересам» [7, с. 161].

Застосування терміну «звільнення від юридичної відповідальності» вбачається некоректним, оскільки в сучасній юридичній науці кримінального права факт звільнення означає, що особу не буде притягнуто до кримінальної відповідальності, хоча ця особа вчинила діяння, що містять ознаки складу злочину. Натомість ідея щодо захисту викривача інформації ґрунтується на іншому принципі – особа, яка інформує суспільство про факти порушення закону, вчиняє суспільно-корисну дію. За такої умови дії викривача слід розглядати як крайню необхідність, тобто обставину, що виключає злочинність діяння. Такий підхід закладає позитивне ставлення суспільства до викривачів інформації, а також узгоджується з концепцією відповідальності, зокрема і «повноцінною» не звуженої до негативної юридичної відповідальності, іншими положеннями законопроекту щодо запровадження фінансового заохочення викривача та недопущення застосування нього дискримінаційних та інших негативних заходів впливу.

Аналізуючи проблеми створення дієвого механізму захисту викривачів інформації в Україні, вбачається за доцільне акцентувати увагу на тому, що викривачів інформації інколи ототожнюють з особами, які таємно співпрацюють з правоохоронними органами. Такий підхід не є правильним: викривач інформації не має здійснювати співпрацю з безпековими, правоохоронними органами на постійній чи тимчасовій основі із закріпленням відповідних прав і обов'язків; він не є підконтрольним оперативним співробітникам зазначених органів і не бере прямої участі у проведенні оперативно-розшукових, розвідувальних чи контррозвідувальних заходів. Крім того, правове регулювання діяльності осіб, які на конфіденційній основі співпрацюють із правоохоронними органами, здійснюється відповідно до галузево-рамочних нормативних актів: Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про розвідувальні органи», а також інших нормативно-правових актів.

Інструкції про порядок ведення агентурної діяльності, тактику проведення оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів, пов'язаних із заохоченням осіб до співпраці, затверджуються відповідно до внутрішніх наказів органів, що здійснюють таку діяльність.

Співпраця із агентурним джерелом закріплюється особливим адміністративним договором (оскільки трудове право не визначає дану сферу діяльності), відповідно до якого на нього покладаються певні права і обов'язки.

Агентурне джерело і викривач інформації у певних випадках можуть отримувати винагороду за свою діяльність, їхня діяльність може проводитися із дотриманням принципів конспірації та конфіденційності, вони обидва здійснюють збір

інформації, проте їх відрізняє мета та ціль завдань, як може відрізнятися і суб'єктивна сторона їх дій, адресат отримання інформації: викривачу необхідно донести (до невизначеного кола осіб) суспільно-важливу інформацію, щоб припинити наявне правопорушення, агенту необхідно під час проведення оперативних заходів донести інформацію до уповноваженого співробітника щодо об'єкта оперативного інтересу.

Також, особливу увагу слід приділити регламентації та контролю за викриванням інформації у сфері оборони держави, правоохоронної діяльності та діяльності, пов'язаною з державною таємницею. В єдиному Законі необхідно роз'яснити, як саме визначати потенційну шкоду, завдану викриттям інформації, що містить державну таємницю. Основною проблемою є те, що викривач інформації на своє внутрішнє психологічне переконання може не розрізнити, чи спричинить таке розголошення шкоду саме достатню для його поширення.

Використання інституту викривачів/інформаторства в таких сферах може спричинити неконтрольовані витoki таємної інформації, що заподіють шкоду для національної державності України набагато більшу, ніж принесуть користь від поширення такої інформації суспільству.

Україна знаходиться в складній геополітичній ситуації, та має як і зовнішніх, так і внутрішніх ворогів. Викриття інформації, що містить державну таємницю має бути суворо регламентовано, щоб унеможливити маніпуляцію на користь окремих осіб, організацій та спецслужб іноземних держав.

Для отримання чутливої інформації від викривачів в даній сфері вважається за доцільне створити спеціалізований суб'єкт-орган, уповноважений на здійснення прийому інформації від викривачів державної таємниці. Також, необхідно унеможливити на законодавчому рівні поширення такої інформації невизначеним особам, адже такі дії можуть спричинити тяжкі наслідки. Створення спеціально уповноваженого підрозділу Служби безпеки України як контрольно-наглядового органу за діяльністю викривачів державної таємниці забезпечить додатковими гарантіями дотримання рівноцінності балансу між інтересами держави та суспільства.

Значення викривачів інформації є дуже важливим для надійного та прозорого функціонування системи державних та недержавних інституцій. Наразі існування одного лише Закону України «Про запобігання корупції» та окремих несистематизованих норм в законодавстві вважається недостатнім, адже вони не можуть у повному обсязі охопити усі суспільні відносини.

Тому видається за доцільне створити єдиний Закон, який би повністю регулював аспекти викриття інформації усіх сфер життєдіяльності, од-

нак передусім слід сформулювати виважений та обдуманий підхід щодо захисту інформаторів, що закладе підґрунтя формування справжньої високої демократичної культури громадянської відповідальності українців і в цілому позитивно вплине на механізм державотворення. Адже це, насамперед, вид соціального (громадянського) обов'язку, що може бути реалізованим в межах цивільно-правової категорії зобов'язання, суб'єктивному праві (особи) на викриття інформації, де інтереси громадян України переважають власні інтереси.

Особливо виваженим та продуманим мають бути процедури, механізми, як і гарантії викривачів інформації в межах функціонування правового режиму інституту державної таємниці. З 2014 року Україна знаходиться у стані російської військової агресії, як і гібридної війни. З початку 2022 року російсько-українська війна набула значно більших масштабів, а тому до нашої держави застосовується набагато серйозніший вплив іноземних спецслужб, ніж у мирний час. Це викликає необхідність посилення контролю за охороною певних видів інформації задля збереження державного суверенітету. Дискусія про співвідношення права на викриття суспільно-важливої інформації та питань національної безпеки, балансу інтересів, їх меж, як і пропорційності залишається надзвичайно актуальною, хоча саме на них здійснюється багато спекуляцій.

Висновки. Основними драйверами змін повинні стати насамперед не нові законодавчі зміни (хоча їх роль в контексті ретроспективи розвитку інституту викривачів очевидна і доведена як науково, так і, зокрема, позитивним американським досвідом), однак нові світоглядні та поведінкові перевороти, трансформація в правосвідомості та, відповідно, правовій культурі українців, фундаментом (в основі) яких є поняття соціальної відповідальності, національних інтересів, підтримуваних елементами державно-правової ідеології та в умовах, зокрема, правового режиму воєнного стану, забезпечено подекуди пропагандою (оптимізацією інформації). Соціальне підґрунтя для цього сформовано. Так, за останні роки в нашій державі потенційних викривачів суспільно важливої інформації стало майже втричі більше. За даними соціологічних опитувань, проведених міжнародною організацією Transparency International, сьогодні вже 45% українських громадян декларують готовність відкрито говорити про випадки порушень прав і свобод людини з боку представників влади, шкідливі негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб. Щоправда, інформаторів, які дійсно звертаються до правоохоронних органів про відомі їм факти протиправних діянь, залишається дуже мало – лише 2% [8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сущенко В.М. Професійна відповідальність юриста: деонтологічні та правові проблеми. Наукові записки НаУКМА. Том 20 (2002): Юридичні науки. С. 4–7.
2. Сущенко В.М. Проблема професійної відповідальності юриста (нотатки філософсько-правового аналізу). Українське право, № 1. 2005. с. 163–172.
3. Rothschild, J. and T.D. Miethe. «Whistleblower disclosures and management retaliation». *Work and Occupations*, № 26. 1999. P. 107–128.
4. Larmer, Robert A. Whistleblowing and employee loyalty. *Journal of Business Ethics*, 11 (2). 1992. P. 125–128.
5. Near, J., Dworkin, T., & Miceli, M. Explaining the whistleblowing process: Suggestions from power theory and justice theory. *Organization Science*, 4(3). 1993. P. 393–411.
6. Тугарова О.К. Основи інформаційного права: навчальний посібник. Київ: Видавництво Національної академії СБ України, 2021. 168 с.
7. Тугарова О.К. Проблемні питання юридичної відповідальності викривачів інформації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017, № 3. С. 159–162.
8. Викривачі або whistleblowers: чому вони потребують захисту. URL: Режим доступу до ресурсу: <http://ti-ukraine.org/news/vykrivachi-abo-whistleblowers-chomuvony-potrebuyut-zahystu>.